

Katarzyna Warmińska

Katedra Socjologii

Tatarzy polscy – tożsamość kolektywna w kontekście regulacji ustawowych

1. Wprowadzenie

Etniczność społeczności tatarskiej, jak i innych tego typu grup w Polsce, rozwija się nie tylko w wyniku czynników endogennych, ale jest także silnie uwikłana w pozagrupowy kontekst, którego istotnym komponentem są zmienne prawno-instytucjonalne. Dlatego dopiero powiązanie tego, co wewnątrzgrupowe, z tym, co stanowi szeroko rozumiane społeczne otoczenie, pozwala na określenie kształtu kolektywnej tożsamości polskich Tatarów.

Ostatnie dwadzieścia lat to okres znaczących przemian w obszarze stosunków etnicznych w Polsce [Mucha 2008]. Dla badaczy tej problematyki w minionym czasie różne kwestie stawały się znaczące. W pierwszych latach skupiono uwagę przede wszystkim na określeniu skutków długoletniej dyskryminacyjnej polityki państwa dla zasobów kulturowych i tożsamościowych grup etnokulturowych. W tym aspekcie rozważano kwestie liczebności mniejszości, zakres ich asymilacji czy stan kultur etnicznych. Ważne były pytania o to, jaki kształt, zawartość czy formę realizacji przyjmie etniczność w nowych warunkach, zwłaszcza że procesy demokratyzacji nie tylko oznaczały poszerzenie się zakresu społecznego przyzwolenia na komunikację kulturowych różnic w sferze publicznej, ale też obejmowały aktywne działania podmiotów instytucjonalnych w sferze dyskursu etnicznego w aspekcie politycznym czy prawnym.

W kolejnych latach następowała powolna stabilizacja w relacjach etnicznych w Polsce. Stąd w centrum zainteresowania w mniejszym stopniu lokowało się

obserwowane wcześniej w wielu wspólnotach odrodzenie czy ożywienie etniczne będące wynikiem spontanicznych działań aktorów w odniesieniu do poszerzającego się zakresu swobód obywatelskich czy efektem swoistego odreagowania czasów PRL, lecz raczej funkcjonowanie społeczności mniejszościowych w społeczeństwie demokratycznym, z właściwą dla tego porządku logiką działania zinstytucjonalizowanego, zorganizowanego czy politycznego.

Ważna stała się więc kwestia, jak kształtować się będzie etniczność, ku jakim celom i przez jakie przedsięwzięcia działać będą grupy w sytuacji, gdy usunięto większość ograniczeń z okresu minionego, a jednocześnie krystalizować zaczęły się nowe ramy formalno-prawne. Zarówno Konstytucja RP z 1997 r., jak i ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych i języku regionalnym z 2005 r., a także przyjęte przez państwo polskie liczne uregulowania międzynarodowe jasno wyznały położenie obywateli należących do grup mniejszościowych o charakterze etnokulturowym. Istotny w tym kontekście był także spis powszechny z 2002 r., kiedy to po raz pierwszy w okresie powojennym zapytano Polaków o ich narodową identyfikację, a wyniki dały częściową odpowiedź dotyczącą składu polskiego społeczeństwa, ale skutkowały też przyjęciem w kolejnych latach pewnych formalnych rozwiązań.

W dyskusjach, które toczyły się na forum samych mniejszości oraz na szerszej publicznej płaszczyźnie przy okazji spisu, ale też w odniesieniu do procesu legislacyjnego dotyczącego ustawy o mniejszościach, ujawnił się złożony obraz relacji: grupa dominująca – mniejszości. We wspomnianej ustawie (gdzie m.in. enumeratywnie wylicza się i tym samym zamyka listę uznanych mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczność posługującą się językiem regionalnym) zostały wyraźnie zakreślone ramy polityki państwa wobec mniejszości, gdzie aspiracje jednych grup zostały ujęte, innych zaś nie, zwłaszcza śląskiej, ale też po części kaszubskiej.

Charakter procesów etnicznych zachodzących w Polsce po 1989 r. wpisuje się też w zmiany, jakie zachodzą w tej sferze w czasach współczesnych, a odnoszą się do społeczności etnicznych w wielu miejscach na świecie. W tekście *Etniczność w procesie przemian* E. Nowicka [2004] zwraca uwagę, że przemiany te zachodzą zarówno w skali globalnej, jak i regionalnej i indywidualnej. Przede wszystkim upowszechnia się pewien globalny język w dyskursie etnicznym, który posługuje się specyficznymi pojęciami, sądami wartościującymi czy kliszami myślowymi; nasila się tendencja ku zmianie etnicznej więzi z nawykowej na ideologiczną; następuje upolitycznienie i instrumentalizacja tożsamości etnicznej; znaczenia nabiera racjonalizująca i kompensacyjna funkcja więzi etnicznej zwłaszcza w grupach społecznie nieuprzywilejowanych.

2. Tatarska tożsamość

Wspomniane wyżej czynniki stanowią tło, bez którego nie można sensownie analizować sytuacji w poszczególnych społecznościach. Tatarzy polscy na mocy ustawy z 2005 r. są w Polsce uznaną mniejszością etniczną. Według spisu z 2002 r. prawie pięćset osób określiło swą narodowość jako tatarską.

Z badań nad tożsamością polskich Tatarów wynika, że na początku lat 90. XX w. nie było zgody wśród moich rozmówców co do tak rozumianej podstawy ich odrębności, czyli odrębności etnicznej [Warمیńska 1999, 2009]. Wielu z nich określało się jako Polacy tatarskiego pochodzenia czy też Polacy muzułmanie, choć byli i tacy, którzy świadomie podkreślali etniczny charakter społeczności, z którą się identyfikowali, określając się mianem polskich Tatarów. Polskość rozumiana była w tym kontekście jako narodowa identyfikacja, a jej kluczowym aspektem było poczucie więzi ideologicznej z polskim narodem jako wspólnotą kulturową i historyczną, silny był komponent zwany przez E. Nowicką kryterium uznaniowym, np. zasługi wojskowe [*Swoi i obcy* 1990]. Wskazywano także rangę aspektu formalno-prawnego, czyli obywatelstwo. W deklaracjach tożsamościowych w tym okresie właściwie nie pojawiały się takie, które wskazywałyby na rozumienie tatarskości jako narodowej identyfikacji.

W następnej dekadzie coraz bardziej uwidoczniło się dążenie do uznania i tym samym komunikowania przez zainteresowanych etnicznego statusu grupy. Dobrym przykładem są treści zawarte w przewodnikach po Szlaku Tatarskim, wydawanych pod patronatem białostockiej gminy wyznaniowej, w których kilkanaście lat temu czytaliśmy o Tatarach, jako grupie etnograficznej narodu polskiego, a obecnie już jako o grupie etnicznej.

Religijna (muzułmańska i etnokulturowa) tatarska identyfikacja nadal są ze sobą ściśle powiązane, co zdaje się trwałym elementem wizerunku tej społeczności. Pewna zmiana nastąpiła zaś w odniesieniu do rozumienia polskości. Nadal jest to silny komponent kolektywnej tożsamości członków tej wspólnoty. W publicznych deklaracjach działaczy, jak podczas wywiadów czy nieformalnych rozmów z członkami grupy słyhać pełną patriotyzmu retorykę. Mówią oni o oddaniu i lojalności Tatarów wobec Rzeczypospolitej. Podkreślane są też dobre stosunki między Tatarami a ich polskim otoczeniem. Mocniej jest też akcentowany element polskości rozumianej jako obywatelski rodzaj więzi i nie chodzi tu o tożsamość paszportową będącą jedynie aktem stwierdzającym przynależność państwową. Identyfikują się jako o Tatarzy Polacy – obywatele państwa polskiego, mający swe prawa, którzy oczekują uznania ze strony państwa polskiego swej odrębności etnicznej, narodowej i religijnej.

Podobnie postrzega Tatarów społeczne otoczenie, czego przykładem jest chociażby przemówienie prezydenta B. Komorowskiego przy okazji odsłonięcia

pomnika polskiego Tataru w Gdańsku 25.11.2010 r. Mówił on między innymi: „Witam tych, którzy mają świadomość przynależności do tradycji polskich Tatarów, którzy przecież przez tyle wieków współtworzyli naszą polską rzeczywistość. Ja sam jestem tutaj również z potrzeby serca. Chciałem być na odsłonięciu pomnika polskiego Tataru z takiej głębokiej, autentycznej potrzeby serca – po to, aby wyrazić głęboką wdzięczność tym wielu pokoleniom Tatarów polskich, którzy, żarliwie kochając Polskę, wiernie jej służyli przez 600 lat. Chcę podziękować za wielowiekową, wierną służbę Rzeczypospolitej. A ponieważ wszyscy wiemy, że Tatar rodzi się na koniu – zaświadcza o tym także ten pomnik Tataru polskiego – to wszyscy pamiętamy, że Tatarzy polscy gromili wrogów Rzeczypospolitej, wrogów Korony i Litwy jako niezrównani jeźdźcy. Budzili podziw u swoich, siali strach u wrogów swoją dzielnością, bitnością i mistrzowskim opanowaniem wojennego rzemiosła. Nieśli także chwałę Rzeczypospolitej. Nie zawsze byli przez tę Rzeczpospolitą rozpieszczani, ale zawsze służyli jej wiernie, bo wiadomo: jak Tatar pokocha, to nie potrafi kochać połową serca – kocha zawsze całym swoim gorącym sercem” [Komorowski 2010].

Reasumując, obecnie tatarskość inaczej niż kilkanaście lat temu lokowana jest wobec polskości. Jest bardziej dowartościowana, nie jest ukrywana czy zacierana. Kwestia religii, tatarskości czy polskości, a są to główne płaszczyzny samookreślenia na poziomie kolektywnym i jednostkowym, leżą w gestii indywidualnego wyboru poszczególnych osób.

Na uwagę zasługuje wynik spisowy z 2002 r., według którego prawie 500 osób określiło swoją narodowość jako tatarską. Choć nie wiemy, jak dokładnie brzmiały te deklaracje, a potencjalnie ma to znaczenie, to wyraźnie widać pewną zmianę w porównaniu z latami poprzednimi. Zapewne zagregowane pod hasłem „tatarska” ukrywają złożone deklaracje tożsamościowe, o których to wielowymiarowym charakterze pisze się od lat 90. [Warmińska 1999]. Jak powiedział mi jeden z rozmówców zapytany o to, kim są Tatarzy: „Powiem na przykładach [...]. Jak był ostatni spis w Polsce, rozmawialiśmy z żoną, wypełniając te druki, napisaliśmy, że jesteśmy Tatarami. Moja mama napisała, że jest polską Tatarką, tata napisał, że jest Polakiem. Moim zdaniem, to tak jest z Tatarami” (2009)¹.

W tym kontekście warte rozważenia będą wyniki spisu z 2011 r. Na ich podstawie będzie można ocenić czy mamy do czynienia ze zjawiskiem o charakterze utrwalonym, czyli zmianą formuły grupowego samookreślenia w myśl kryteriów narodowych wśród części członków tej społeczności (co ma złożone przyczyny), czy to inne czynniki zdecydowały o takim kształcie deklaracji, jak okoliczności badania spisowego; brak możliwości zadeklarowania złożonej etno-

¹ Systematyczne badania nad etnicznością polskich Tatarów prowadzę od ponad dwudziestu lat. Cytowane wypowiedzi pochodzą z rozmów prowadzonych w różnych latach, stąd w nawiasie podaję datę.

kulturowej tożsamości; fakt, że było to pierwsze badanie tego typu i członkowie społeczności etnicznych obawiali się ujawniania innej tożsamości niż polska; brak w tym czasie regulacji ustawowej dotyczącej położenia i inne.

Analitycy badania spisowego wskazywali, że część wspólnot etnicznych wykorzystywała ten moment na „pokazanie siebie”, zaznaczenia swego „odrębnego” istnienia, czy to z względów świadomościowych czy instrumentalnych [Babiński 2004, *Mniejszości narodowe...* 2006]. Jeden z moich rozmówców na pytanie, kim jest owych 500, powiedział: „grupą etniczną. Moim zdaniem to było źle postawione pytanie, to jest pokazanie swojej odrębności” (2009). W swoich badaniach z ostatnich trzech lat między innymi pytałam członków tatarskiej wspólnoty o to, jak zamierzają odpowiedzieć na pytanie o narodowość w spisie w 2011 r. Z deklaracji wynika, że część ma zamiar podać narodowość tatarską (najczęściej pojawiało się określenie polski Tatar), część polską (najczęściej Polak tatarskiego pochodzenia). Ciekawe będzie też, jak te deklaracje będą się kształtować, jeśli pytanie spisowe da możliwość ujawniania złożonej tożsamości, którą wielu z moich rozmówców ujawnia, czyli jeśli pojawi się możliwość określenia więzi z drugą wspólnotą o etnicznym lub narodowym charakterze. Dużo, moim zdaniem, będzie zależeć od aktywności tatarskich elit, które być może zdecydują się na działania mające na celu „promowanie” któregoś z modeli tożsamościowych, choć do tej pory deklarowali, że jest to sprawa indywidualnego wyboru czy poczucia przynależności każdego człowieka. A być może będzie tak, jak mówił o przyszłym spisie mój rozmówca: „moim zdaniem będzie podobnie, dlatego że tak, jak mówiliśmy, dużo Tatarów czuje się Polakami i oni nie widzą różnicy. Oni się czują Polakami tatarskiego pochodzenia. Pamiętają o swoich tatarskich korzeniach. Mając za sąsiedztwo Polaków, czują się Polakami. Żyją z dala od siebie. Na co dzień nie widzimy się, nie jesteśmy sąsiadami. Od święta spotykamy się i wtedy czujemy się Tatarami” (2009). Inny zaś stwierdził – (a jak w następnym?): „dużo ludzi poda i polski Tatar i narodowość polska i pochodzenie tatarskie. To byłoby takie wyjście salomonowe” (2009)².

3. O ustawie i tożsamości, czyli między koniecznością a wyborem

Kolejna kwestia dotyczy regulacji ustawowych. Nie można określić wprost wpływu ustawy na funkcjonowanie grupy, a zwłaszcza tożsamość kolektywną jej członków. Należy, moim zdaniem, uwzględnić wiele zmiennych. Począwszy

² Artykuł powstał zanim ogłoszono wyniki spisu. Obecnie wiadomo, że niecałe dwa tysiące osób zadeklarowało tatarską narodowość/etniczność. Wynik ten potwierdziłby tezę o podniesieniu się rangi tatarskości w układzie autodefinicji prezentowanych przez członków tatarskiej wspólnoty. Te nowe fakty wymagają jednak dalszych badań.

od zasobów tożsamościowych czy zasobów symbolicznych, którymi dysponuje społeczność w danym czasie, a których charakter jest istotny w szeroko rozumianym etnicznym dyskursie, gdzie „posiadanie” kultury i świadomości czy „poczucie przynależności” są warunkiem podstawowym wyznaczającym pozycję aktora na scenie stosunków etnicznych. Niebagatelne znaczenie mają podzielane przez członków, jak i elity modele samoopisu na poziomie kolektywnym; kluczowe są też szeroko rozumiane aspiracje grupowe, a także charakter czy wizje wzajemnych relacji z grupą dominującą w aspekcie historycznym, politycznym, kulturowym. Równie ważne jest wzięcie pod uwagę pewnych ogólnych mechanizmów, takich jak wpływ, zwłaszcza długofalowy, dyskursu normalizującego na tożsamość kolektywną w ogóle [Warmińska 2004, 2006].

W odniesieniu do Tatarów od samego początku wiadomo było, że zostaną ujęci wśród tradycyjnie uznawanych „starych”, historycznie zakorzenionych w dziejach państwa mniejszości. Spełniali te kryteria, które ustawodawca przyjął jako definicyjne dla mniejszości etnicznej³.

W fazie przygotowania ustawy, według badań S. Łodzińskiego, wątpliwości wśród niektórych działaczy tatarskich wzbudzał podział na mniejszości narodowe i etniczne i przede wszystkim związane z nim odmienne uprawnienia, większe dla tych pierwszych. Zgłaszano też zastrzeżenia, co do przyznania im statusu mniejszości etnicznej, a nie narodowej (w liście do senatu RP z listopada 2004 r. podpisanym m.in. Związek Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej) argumentując, że jest to poniżające dla tych wspólnot, które, mimo że nie mają swego państwa, za narody się uważają, i prawa do takiego sposobu samookreślenia nie można im odebrać [List do Senatu RP, za: Łodziński 2005, s. 164].

Zgodnie z badaniami z czasu, gdy ustawa już weszła w życie, uzyskany status mniejszości etnicznej był dla niektórych moich rozmówców problematyczny. Niektórzy działacze tatarscy tuż po wprowadzeniu ustawy twierdzili, że właściwie nie była ona potrzebna, gdyż nic się w najważniejszych sprawach wspólnoty nie zmieniło, a szanse na realizację celów grupowych są takie, jak przed jej podjęciem. Liderzy grupowi wskazywali na marginalny status grupy i jej niewielki wpływ na decyzje dotyczące kształtu ustawy; jak powiedziała jedna z rozmówczyń „no [...] to już mogę być tą mniejszością” (2008). Inny badany zwrócił uwagę, że jest to przepis, który niepotrzebnie dzieli ludzi, wyłączając jednych poprzez przyznanie im uprawnień. „Ustawa zamyka pewne społeczności od społeczeństwa polskiego – jest przepis prawny dający coś komuś, a jeśli wszyscy obywatele mają określoną

³ Art. 2 ustawy za mniejszość etniczną uznaje grupę, która jest mniej liczna i od pozostałej ludności państwa odróżnia się językiem, kulturą lub tradycją i dąży do zachowania tych elementów, zamieszkującą terytorium Rzeczypospolitej od co najmniej 100 lat, mająca świadomość swej historycznej wspólnoty etnicznej i nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. [Łodziński 2005, s. 163–164]

pozycję ustawową nagle z tej ustawy wyłącza się grupę, daje uprawnienia [...]. To jest takie podzielenie ludzi” (2006). Niedogodności ustawy biorą się przede wszystkim z niepotrzebnego uwypuklenia etniczności (inności) kosztem polskości, taki był sens tego stwierdzenia. Dało się wtedy wyczuć pewien dystans poznawczy i emocjonalny do nowej formalno-prawnej formuły, której konsekwencje nie były jeszcze znane.

Obecnie, kiedy minęły kolejne lata, zapytani o opinie na temat ustawy prezentują bardziej wykrystalizowane poglądy. Dla części moich rozmówców ustawa jest potrzebna, a społeczność z takiego zapisu czerpie korzyści, może się rozwijać: „z tego że jesteśmy traktowani jako mniejszość mamy korzyści. Mamy różne dotacje” (2009); [...] możemy czuć się tożsami w tym miejscu, w którym jesteśmy, nikt nas stąd nie wyrwie (2010); [...] Dzięki takiemu zapisowi nie jesteśmy tylko zwykłymi muzułmanami. Nasza długoletnia obecność w Polsce została zauważona i doceniona. Etniczna (mniejszość), ponieważ nie jesteśmy związani z żadnym państwem. Jesteśmy już narodem polskim, ale nadal mniejszością, bo wyróżniamy się religią, tradycjami, pochodzeniem” (2010). Jak można zauważyć, korzyści mają różny charakter – począwszy od względów finansowych, a skończywszy na Taylorowskim uznaniu.

Inni zaś, niezadowoleni, wskazują na niedogodności wynikające z zapisu: „pozycja (Tatarów) [...] jest żadna. Jesteśmy obywatelami i mamy pewne prawa (2009); Zapis w ustawie jest niekorzystny dla mniejszości tatarskiej, gdyż w ślad za tym podziałem rozdzielane są środki finansowe pomocowe, obniżony jest prestiż naszej mniejszości w mediach, prasie itp.” (2010). W tym przypadku także pojawia się podobny rodzaj argumentów za i przeciw.

W wypowiedziach widoczny jest też ambiwalentny stosunek do uznania Tatarów za mniejszość w Polsce w dwóch aspektach: po pierwsze czy w ogóle mniejszość, a jeśli mniejszość, to jaka: narodowa czy etniczna, a może religijna. Tatarska społeczność jest nieliczna, co często podkreślali moi rozmówcy. Jedni zauważali pozytywne strony: „jest nas mało, ale przetrwaliśmy”; ale też negatywne: „jest nas mało, jesteśmy zagrożeni; jest nas mało, stąd niewielki wpływ na własne położenie”.

Interesujący jest też inny kontekst, który pojawia się, gdy moi rozmówcy rozważali mniejszościowe położenie grupy przynależności. Jedna z rozmówczyń zapytana o to, co jest charakterystyczne dla polskich Tatarów powiedziała: „Ogromne przywiązanie do Polski. Pomimo to, że Tatarzy przybyli z dalekich terenów i z inną kulturą, to byli niesamowicie związani ze swoją nową Ojczyzną, która z czasem stała się ich własną. I tak jest nadal. Chociaż jesteśmy mniejszością, to jesteśmy u siebie, w swoim już kraju” [2010]. Mniejszościowy status trudno jest zaakceptować zwłaszcza tym, którzy czują się przede wszystkim Polakami, Polakami tatarskiego pochodzenia czy Polakami muzułmanami.

Postawienie pytania o obecne położenie prawne wywołuje u rozmówców refleksję nad polsnością grupy i charakterem więzi z polsnością. Niekiedy twierdzą, że są raczej grupą etniczną, a nie mniejszością, gdyż są też Polakami (z dziada pradziada) „my jesteśmy swoi, czyli Polacy”. Co ważne, jak mówią, jeśli „bycie mniejszością” oznacza stawianie ich na równi z takimi społecznościami, jak niemiecka czy białoruska, to negują sens takiego usytuowania, gdyż ich zdaniem, w odróżnieniu od innych tego typu grup zawsze byli lojalni wobec Polski.

Inna wypowiedź (czy Tatarzy polscy są mniejszością?): „grupą etniczną, dlatego że nie posiadamy swojego języka, mamy zwyczaje związane ze związkiem religijnym, nie mamy tańców, mamy rękodzieło. To tak wygląda. My jesteśmy Polakami, dużo dając z siebie, nic nie żądając w porównaniu do innych grup” (2010).

Status mniejszości zdaje się ich stygmatyzować, zwłaszcza jeśli pociąga za sobą próbę symbolicznego, w odczuciu badanych, wyłączenia ich z polskiej wspólnoty narodowej rozumianej przez wielu obywatelsko, ale też kulturowo, jako wspólnota historii i losu.

Można poczynić w tym miejscu bardziej ogólną uwagę. Grupy etniczne (mniejszościowe) o złożonej, wielorakiej tożsamości, a z takim przykładem mamy do czynienia w przypadku Tatarów, w swych dążeniach do uzyskania uznania i poszanowania nie zawsze zainteresowane są takim modelem formalno-prawnym nadanym ich etniczności, który wyraźnie podkreśla ich odrębność w stosunku do innych współobywateli, a położenie mniejszościowe w konsekwencji ma ten charakter.

Państwo, nadając status mniejszości, z jednej strony legitymizuje i wzmacnia istnienie danej społeczności, w jej etnokulturowej specyfice, ale też zamyka w pewnej formule. Ci, którzy za odmiennych się uważają, ale też swojskich (swojaków), poprzez włączenie w obręb mniejszości, z owej „większości”, z którą też czują się tożsami, zostają wyłączeni. Tatarskość jest w przypadku wielu osób jedną z opcji tożsamościowych, na przykład obok religijnej, polskiej. Uznanie odrębności może nie do końca być zgodne z interesem grupowym, podzielaną wizją relacji z większością, może burzyć istniejące układy tożsamościowe realizowane przez członków wspólnoty.

Jak wynika z prowadzonej przez dwadzieścia lat obserwacji tatarskiej wspólnoty, coraz więcej jej członków podziela przekonanie o odrębności etnokulturowej swojej grupy przynależności, a w działaniach publicznych wiele inicjatyw dzieje się pod szyldem dążenia do wzmocnienia i utrzymania tatarskości, między innymi finansowanych ze środków MSWiA. Są i jednak i tacy, którzy utrzymują przekonanie, że o odrębności tych, którzy nazywają siebie lub są określane mianem Tatarzy polscy, decyduje religia – islam. Jak stwierdziła jedna z respondentek: „Mniejszość tatarska zgodnie z Ustawą o mniejszościach jest mniejszością

etniczną. Aczkolwiek mniejszość ta przetrwała w Polsce głównie dzięki praktykowaniu religii” (2010).

Jeden z moich rozmówców stwierdził: „żeby nas zagospodarować nadano nam taki status. Ale od dawna trwa taki spór, czy to mniejszość etniczna czy narodowa. Narodowość to nie jest do końca. Bo tutaj języka nie ma. Grupa etniczna to taki werdykt trochę salomonowy, mają jakąś odrębność, poprzez różnicę kulturową, tutaj nie chodzi akurat o Tatarów. Można by zrobić taką grupę pośrednią między etniczną a narodowością” (2009).

Inny rozmówca zaś stwierdził: „Jesteśmy narodem od ponad 600 lat na terenach WKL i Rzeczypospolitej Polskiej. Mimo że zatraciliśmy swój język ojczysty i nie posiadamy obecnie własnego kraju, do którego możemy powrócić, to nadal identyfikujemy się jako odrębny naród, mimo że wiatr historii rozrzucił nas po wszystkich krajach kontynentu Euroazjatyckiego. Jak nasi przodkowie, zawsze walczyliśmy o utrzymanie naszej tożsamości narodowej, o ograniczenie wpływów asymilacyjnych. Zaliczenie naszego narodu w RP do grupy etnicznej jest podziałem sztucznym, krzywdzącym naszą mniejszość” (2010).

Jak wynika z moich badań (2009–2010), a także analizy prasy etnicznej z ostatnich kilku lat, w tatarskiej społeczności zdaje się przeważać pogląd o etnicznym charakterze tatarskiej grupy, najczęściej bowiem takiego określenia używają, mówiąc czy pisząc o sobie i wspólnocie, z którą się identyfikują. Zapytani wprost o to, jakiego typu wspólnotą są Tatarzy polscy; etniczną, narodową, religijną, rozmówcy najczęściej wskazywali na tę pierwszą kategorię.

4. Podsumowanie

W artykule skupiono się na prezentacji kolektywnej tożsamości tatarskiej w kontekście spisu i regulacji formalno-prawnych. Wyodrębnione zostały jednak z zaznaczeniem, że są jednymi z wielu czynników wpływających na procesy tożsamościowe, co więcej o ich znaczeniu trudno jest wprost orzekać.

Każda etniczność, w tym tatarska, jest zjawiskiem dynamicznym, ulegającym zmianom, ale też mającym unikalny, właściwy tylko jej charakter. Stanowi pochodną wzajemnego oddziaływania czynników o charakterze makrospołecznym czy nawet globalnym, ale też wynikających z niepowtarzalności tej społeczności.

Niewątpliwie polscy Tatarzy, jak i inne społeczności mniejszościowe, stali się przedmiotem, jak i podmiotem uwikłanym w liczne społeczne relacje pod szyldem „stosunki etniczne w Polsce”. Uzyskany status prawny wiąże się z dostępem do zasobów takich, jak szeroko rozumiane społeczne uznanie; włącza w układ instytucjonalny realizujący prawa i potrzeby danego rodzaju mniejszości; daje akces do

funduszy, edukacji, mediów. Stąd też dążeniom do utrzymania takiego położenia grupy jako posiadającej odrębną kulturę (tożsamość) towarzyszą względy strategiczne, od prestiżowych po wymierne. Rodzi się też pytanie, na ile dzisiejsze prawne *status quo* zaspokaja dążenia członków tej społeczności i oddaje stan tożsamościowy. Problem ten wymaga rozważenia, a tym samym jest impulsem do dalszych badań.

Literatura

- Babiński G. [2004], *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle spisu ludności z roku 2002*, „Studia Socjologiczne”, 1 kwietnia.
- Komorowski B. [2010], *Wystąpienie prezydenta na odsłonięciu pomnika Tatarów RP*, <http://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzprezydenta/wystapienia/art.25.wystapienie-prezydenta-na-odslonieniu-pomnika-tatarow-rp.html> (dostęp: 30.12.2010).
- Łodziński S. [2005], *Równość i różnica. Mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego spisu powszechnego 2002 roku* [2006], red. L. Admeczuk, S. Łodziński, Scholar, Warszawa.
- Mucha J. [2008], *Mniejszości kulturowe w procesie demokratyzacji w Europie Środkowo-Wschodniej* [w:] *Etniczność – o przemianach społeczeństw narodowych*, red. M. Szejma, Nomos, Kraków.
- Nowicka E. [2004], *Etniczność w procesie przemian*, Przegląd Polonijny, z. 3(113).
- Swoi i obcy* [1990], red. E. Nowicka, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Warmińska K. [2004], *Spis powszechny a etniczny wymiar tożsamości* [w:] *Etniczny wymiar tożsamości. Studia z antropologii społecznej*, red. M. Flis, Nomos, Kraków.
- Warmińska K. [2009], *Tatarska etniczność – ciągłość czy zmiana* [w:] *Tatarzy – historia i kultura*, red. S. Chazbijewicz, Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego, Szreniawa.
- Warmińska K. [1999], *Tatarzy polscy. Tożsamość etniczna i religijna*, Universitas, Kraków.
- Warmińska K. [2006], *Zagubieni w odpowiedziach... „Tatarzy polscy wobec Spisu”* [w:] *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego spisu powszechnego 2002*, red. L. Admeczuk, S. Łodziński, Scholar, Warszawa.

Streszczenie

Zmiany społeczno-polityczne, które nastąpiły po 1989 r., w znaczący sposób wpłynęły na położenie narodowych i etnicznych wspólnot w Polsce. Najogólniej w ostatnich dwudziestu latach nastąpiła stabilizacja formalno-prawnego położenia mniejszości. Na mocy ustawy z 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym polscy Tatarzy uzyskali status mniejszości etnicznej. W artykule skupiono uwagę na kolektywnym wymiarze etnicznej tożsamości polskich Tatarów. Najważniejszą kwestią było ukazanie wpływu oficjalnego etnicznego dyskursu na sposób, w jaki członkowie tej społeczności definiują wspólnotowe „my”. Zetknięcie etnicznej tożsamości z oficjalną logiką ustawową może spowodować problemy tożsamościowe i być impulsem do stawia-

nia przez członków grupy pytania o to, „kim jesteśmy?”, a ponadto prowadzi do refleksji nad tożsamościowymi zasobami będącymi w posiadaniu grupy, co z kolei skłania do podejmowania działań na rzecz implementacji takich opcji tożsamościowych, które są zgodne z interesem wspólnoty.

Słowa kluczowe: tożsamość, mniejszość, etniczność, Tatarzy polscy.

The Collective Identity of Polish Tartars in the Context of Legal Regulations

The transformations following 1989 in Poland have had a substantial impact on the situation of the country's national and ethnic communities. The last 20 years have culminated in the stabilisation of a formal and legal framework of their activities. According to the Act of 2005 on national and ethnic minorities and on regional languages, the Polish Tartars are a recognised ethnic minority. In my article I focus on the collective aspect of Polish Tartars' ethnic identity. The most important issue discussed is the impact of the Act and its statutory arrangements on the definitions of the ethnic „We” shared by the group's members.

The meeting of the official identity discourse delineated by the legislation procedures with the matter of ethnicity, which is subtle in nature, may lead to a dilemma of identity and raise the question around those dilemmas as to “Who we are”. The situation could also inspire reflection upon the identity assets a group holds, which in turn bring about an attempt to implement identity options that correspond with the needs and interests of the community.

Keywords: identity, minority, ethnicity, Polish Tartars.